

մածնուտ շաքարով. և այս խառնուրդէն կարելի չէ որ և իցէ կերպով բիւրեղը զատել: Բայց քանի որ հատիկ սկսի կապել և հասուննալ, խել մը շաքար ոճերուն մէջ կը հաւաքուի, և կամաց կամաց իր բնութիւնը փոխելով, երբոր հատիկը իր կատարեալ հասունութեանը հասնի, շաքարն ալ բոլորովին բիւրեղանալի կ'ըլլայ: Այդէնհետեւ շաքարի հետ շատ կողմանէ նըմանութիւն ունի կորեկաշաքարը, և փորձով ալ տեսնուեր է որ նոյն իսկ մեքենական գործիքներու ալ յարմար կու գայ, որով բաց 'ի մշակութենէն, նաեւ շաքարին հանելուն կողմանէ ալ մտածելով՝ ամենապարզ է և ամենահեշտ: Իսկ զտեղը ալ աւելի հեշտ, և ճակնդեղին դժուարութիւնը ամենեւին չունի, հապա մանաւանդ այս առաւելութիւնն ալ ունի, ինչպէս կը ցուցնէ I ըբէ, որ չորրորդէն շատ աւելի դիւրին ըլլալով, անով իրեն մէջի շաքարը աւելուելու վտանգէն ազատ է, և աշխատութիւնը կրնայ տարւոյն որ և իցէ ժամանակին և եղանակին թուելիլ, և բռնադատութիւն չկայ որ քաղելու ժամանակ անմիջապէս շաքարը ժողովուի, ինչպէս է ճակնդեղը:

I բեր I ըբէ իրեն այս օգտակար գիւտը խրախուսական ընկերութեան հաղորդեց, Տիւմա¹ բնալոյծը՝ նոյն ժողովոյն բանիբուն կաճառորդներէն մէկը, այս գիւտին յարգը տալու ատեն, ուրիշ գիտնական հետաքրքրելի դիտողութիւն մըն ալ դուրս հանեց, որ արմատներու մէջ գոյացած շաքարը, ինչպէս ճակնդեղին մէջինը, սկզբան բիւրեղանալի կ'ըլլայ, և քանի որ բոյսը հասուննայ, ինքն ալ կ'անհետանայ: Իսկ է որ միամեայ ճակնդեղէն, որուն բունը դեռ բրտացած չէ, շաքար կրնայ հանուիլ. բայց ոչ և երկամեայ կամ սերմնակիր ճակնդեղէն: Իսկ կորեկին և իրեն նմաններուն վրայ հակառակն է. քանի հասուննալու մօտենայ, այնչափ շաքարը եղէգնաշաքար կը փոխուի:

¹ Գ. Գ. Dumas.

Պանիւսն:

Ինչպէս և բնութեան այս հրաշալի ծառին վրայ ասկէ շատ տարի առաջ Բազմավիպիս մէջը համառօտ մը խօսուած է¹, բայց աւելի մանրամասն և հետաքննական տեղեկութիւն մը տալ ուզելով՝ աւելորդ չենք սեպեր կրկին անդամ խօսիլը այս ծառիս վրայ, որ իր տեսակին մէջ միակ է և բնութեան ամենատիրոջ մեծութեանը քարոզ:

Պանիւսն, ինչպէս յայտնի է, Հընդկաստանի ծառ մըն է և կարծես թէ հոն տեղի դիւրահաւան և աւելորդապաշտ ժողովրդեան բնութեանը յարմար, որով այնչափ իրենց յարգութեն ու մեծարանացը նիւթ եղած է ինչպէս որ պիտի տեսնենք, ուր որ ամենայն ինչ որ աչքի զարմանալի է՝ գերբնական և կրօնական բան մը կը սեպուի, որոնց մէջ գլխաւորներէն մէկն է Պանիւսնը:

Այս ծառն, ինչպէս պատկերքէն կը տեսնուի, զարմանալի է իրեն այս մասնական յատկութեամբ որ ամէն տարի նորանոր ճիւղեր դէպ 'ի գետին արձրկելով, և գետնէն ալ նոր շահեր վեր ելլելով՝ երթալով կը բազմանայ ու կ'աճի, անանկ որ մէկ ծառէն ինչուան չափաւոր մեծութեամբ անտառ մը կը ձևանայ, որոնք բոլորն ալ իրարու հետ կապուած ըլլալով մէկ ծառ կը ձևացնեն. սոս տեսակ անտառներ շատ կը գտնուին Հնդկաստանի մէջ, որ ինչուան երկու հազար ոտնաչափ տեղ տարածութիւն ունին: Եւ այտնի է որ ասանկ ծառ մը որ աս աստիճան կենսական ուժ ունի՝ անոր համեմատ ալ արմատախիտ է և հաստաբուն, որով Հնդկաստանի այն սաստիկ մըրիկներն ալ չեն կրնար զինքը խլել: Օլարմանալի բան մը չեղեւոր մեզի այս կենսական ուժը, եթէ մտածելու ըլլանք որ գլխաւոր արմատներուն երկայնութիւնը ինչուան 4000 ոտք ալ կ'ըլլայ որ բնոյն չորս դին կը շրջապատեն. այս պատճառաւ մէկ բուն

¹ Տես, Բ. տարի. երես 243:

Պակիսան .

մը՝ բաւական չըլլալով այնչափ հիւթը ծրծեւում , քովէ քով զանազան բուներ գետնէն կը բարձրանան որ սովորական է հաստաբուն ծառոց . աս ալ բաւական չըլլալով անրնդհատ հորիզոնական դիրքով ճիւղեր կ'արձրկէ , որոնք այնպէս կ'երկրննան և իրենց ծանրութեւնը վար կը հակին որ ոչինչ քամիէ մը կը ընան կոտորիլ . բայց իրենց ընթացիցը մէջ գետնէն բարձրացած շահերու հանդիպելով անոնց վրայ կը հանգչին և երկուքը իրարու հետ կաշելով մէկմէկու հաստատութիւն կ'ըլլան :

Բայց աւելի սովորականը այս է որ ճիւղերը երկրննալնէն վերջը իրենց բնական ծանրութեամբը ինչուան գետին կը հասնին՝ և քիչ ատենէն արմատ ձգելով կը սկսին զարդարուիլ տերեւներով ու նոր ծառի մը բուն կը ձևանան . վասն զի ինչուան որ գետին հասնելով արմատ չտան , մերկ են ճիւղերն և ա-

մենեին տերեւ չեն տար , ինչպէս լաւ կը տեսնուի պատկերքէն ալ : Բանի որ այս մերկ ճիւղերս օդուն մէջ կախուած են սաստիկ վտիտ ու դիւրաբեկ կ'ըլլան . բայց երբոր մէյմը գետին հասնին ու արմատ տան , անանկ առատութեամբ հիւթ կը ծրծեն գետնէն որ քանի մը տարուան մէջ բուներնին ինչուան տասը ոտնաչափ տրամագիծ կ'ունենայ : Իհաս կերպով կը մշտնջենաւորէ պանիանի ծառն ինքզինքը , որ միանգամ միայն տեղ մը տնկուելէն վերջը ինքնիրեն ու առանց մարդկային ձեռնտութեան յաջորդաբար ինչուան աշխարհքիս վերջը կրնայ դիմանալ սակաւ տեղազանութեամբ . և ինչպէս վերը ըսինք , մէկ ծառէն գեղեցիկ անտառ մը կը ձևանայ բաւական ընդարձակութեւն , որուն ստուարախիտ ու լայն տերեւներուն շուքին տակ կը տաւաղին ամէն տեսակ ընտանի կենդանեաց հօտեր ,

վայրի գաղաններ, ուխտաւորաց կարաւաններ, տօնաւաճառներ, և իւրաքանչիւրն իրենց հանգիստ տեղ կը գտնեն առանց իրարու արգելք ըլլալու: Հընդ-կաստանի կիզող արեւուն տակ, պանիա-նի անտառներն են որ քիչ մը ոգի առնել կու տան խեղճ բնակչաց, ուր որ չէ թէ միայն ախորժելի զովութիւն մը կը տիրէ, այլ նաև ակնահաճոյ կանանչութիւն մը կը տեսնուի, որ Հընդ-կաստանի մէջ խիստ դժուարագիւտ բան է:

Պանիան մանր և կարմրագոյն սլւտուղ մը ունի որ միայն թռչունները կ'ուտեն. մէջի կուտը անանկ կարծր է որ և ոչ թռչունները կրնան հալեցնել. և շատ անգամ երգիքներուն վրայ ձգելով հոն կը սկսին ծլիլ:

Եւս զարմանալի ծառին վրայ համառօտ տեղեկութիւն մը տալերնէս վերջը, անցնինք հիմա խօսելու Հընդ-կաստանցւոց աս ծառին վրայեօք ունեցած սիրոյն ու յարգութեանը նկատմամբ:

Իրենց համար սրբազան և աստուածային է այս ծառը իր ունեցած այնչափ գեղեցիկ յատկութեանցը համար, և աս առաւել աւանդութիւն մ'ալ ունին որ վիշտ-ըսուած չաստուածնին պանիանի ծառի մը տակ ծներ է: Եւս պատճառաւ վրան ամենամեծ խնամք կը տանին, նայելով որ միշտ մաքուր ըլլայ գետինը, չորցած ճիւղերը կտրելով, և ան ոստերն որ դէպ 'ի գետին երկըննալով նորանոր ծառեր կ'ըլլան, որպէս զի քամին բռնութենէն չկոտրին, գետինն հողը բլրած և կը բարձրացնեն և ոստին ծայրը հողուն մէջը կը թաղեն որ շուտով արմատ տայ. երբոր ծառը կը ձևանայ նորէն բլուրը վար կ'առնեն: Եւս ծառին խողովներուն և 'ի բնութենէն ձևացած խորանաձև խորշերուն մէջ կը զետեղեն Հնդկաստանցիք իրենց ազգի ազգի չաստուածները խորաններ կանգնելով և նոյն ծառին ճիւղերէն տեսակ տեսակ զարդեր ձևացնելով, ինչպէս են պսակներ, բայց առանց ծառին ճիւղը կտրելու, այլ արհեստով

պսակած և կը յօրինեն ճիւղերը որ չաստուածներուն գլուխը պսակէ:

Ինչպէս Պանգէսի ջուրը սրբազան բան մը համարուելով ամէն տեսակ կրօնական արարողութեանց մէջ կը գործածուի, ասանկ ալ պանիանի ճիւղերը նոյն սրբազան գրոշմը ունին, ինչ որ մեր մէջը ծաղկազարդի օրուան օրհնեալ ճիւղերն ունին: Միշտ իրենց մեռելոց մարմնոյն չորս բոլորը ասով կը զարդարեն, ինչպէս նաև գերեզմաններուն վրայ ալ աս ճիւղերէն կը տնկեն: Հընդ-կաստանցւոց առջև սրբազան ապաստանարաններ են պանիանի անտառները ամէն տեսակ յանցաւորաց և կենդանեաց համար՝ բաց 'ի աղքատներէն: Իայց հարկաւոր է որ նախ Պրամին մը հոն հաստատած ըլլայ իր բնակութիւնը: Եւս անտառներուս մէջ բացարձակապէս արգիւտած է որսորդութիւն ընելը կամ կենդանեաց ետեւն իյնալով զիրենք հալածելը. անգամ մը քանի մը Ենգղիացի սպայներ հրացանով կապիկ մը ուզելով որսալ, Հընդ-կաստանցւոց կրօնական նախանձայութեամբ ինչ անանկ գրգռեցին, որ զիրենք կ'ուզէին սպաննել եթէ չփութային փախչելով ազատելու: Եւս աս աստիճան մեծարանաց և յարգութեան նիւթ մը եղած է Հնդկաստանցւոց համար Պանիանի ծառը:

Կարմիր ծով:

Կարմիր ծովը, որուն օգտակարութիւնը օրէ օր երթալով աւելի կ'իմացուի, նեղ ու երկայն ջրանցք մըն է աւելի՛քան եթէ ընդարձակ ծով, որն որ այնպիսի աշխարհքի մը մէջէն կ'անցնի որ գրեթէ բնաւ անձրև չունի, որով գետ մը չկայ որ հոն թափի: Հիւսիսէն գրեթէ ինչուան հարաւ կը ձգուի իր երկայնութիւնը սկսեալ 13⁰ հիւսիսա-յին զուգահեռականներէն մինչև 30⁰, և ամբողջ երկայնութիւնն է 1,000 մղոն: Մայիսէն մինչև հոկտեմբեր, ըստ